Restituiri: *Documente româneşti din arhivele Bistriţei (scrisori domneşti şi scrisori private)* de Nicolae Iorga şi *Scrisori româneşti din Arhivele Bistriţei* (1592-1638), publicate de Al. Rosetti – privire sintetică

Monica-Geanina COCA
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
monicabilauca@yahoo.com

Abstract: Our analysis is based on a corpus of documents related to the history of the Romanians, namely papers and private letters from the Bistriţa cities Archives, published by Nicolae Iorga and Alexandru Rosetti; our comments aim to set up a representative image of the language used during that period; that goal is to be accomplished by outlining the specific features of the language, by explicit or implicit comparisons with the previous stages of the language.
Keywords: *documents, letters, diachronic, language, Romanians.*

Cercetător şi istoric român, Nicolae Iorga a fost una dintre personalităţile de seamă ale culturii româneşti, iar cercetarea trecutului, de la etnogeneza lui până în secolul al XX-lea, a făcut obiectul a numeroase şi prestigioase lucrări publicate atât în limba română, cât şi în limba franceză: *Istoria poporului românesc* (1905), *Istoria românilor şi a civilizaţiei lor (1922), Istoria românilor (1936-1939).* Varietatea preocupărilor sale a cuprins şi referirea la diversele aspecte ale vieţii cotidiene ce caracterizau societatea românească, scopul mărturisit de Nicolae Iorga, în prefaţa *Documentelor româneşti din arhivele Bistriţei*, fiind acela de „a afla şi a şti mai mult, eu şi câţi alţii ar mai putea dori aceasta, despre istoria trecutului nostru, despre graiul şi fapta strămoşilor". De altfel, după cum observa şi Alexandru Matei, „până în secolul al XVIII-lea inclusiv, pentru cunoaşterea unităţii etnografice şi lingvistice a poporului nostru şi, îndeosebi, a multiplelor legături desfăşurate pe temeiul acestei unităţi între ţările române, fondurile arhivistice create în acest timp pe teritoriul Transilvaniei constituie principala sursă de cercetare." [Matei, 1976: 452] Aceste aspecte au intrat şi în atenţia marelui filolog Alexandru Rosetti, care, în 1926 publica volumul *Lettres roumaines de la fin du XVI-ème et du debut du XVII- ème siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, cu un studiu introductiv asupra limbii, lucrare care va fi publicată ulterior în limba română, în 1944, la Bucureşti, sub titlul *Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei* (1592-1638).

Lucrarea de faţă are ca scop descrierea generală a unor documente publicate de autorii menţionaţi, scrisori domneşti şi private, şi evidenţierea câtorva modalităţi de structurare şi evaluare a unor fapte de limbă specifice acestei perioade la diferite niveluri ale limbii (fonetic, morfologic şi lexical). Corpusul analizat se constituie din cincizeci de

BDD-A30996 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:01:58 UTC)

scrisori publicate de Alexandru Rosetti, care provin, după cum menţiona autorul, din teritorii unde au apărut primele traduceri de carte religioasă din perioada 1592-1638, precum şi din 20 de scrisori din totalul de 382, redactate în perioada 1593-1781.

O privire de ansamblu asupra acestor documente evidenţiază faptul că ele reflectă raporturi juridice, economice, politice, mai puţin culturale, surprind realităţi specifice vieţii cotidiene, destinaţia lor fiind, după cum sublinia Alexandru Matei, „pătura de sus a societăţii". Fie că este vorba de documente, acte, protocoale, registre de socoteli sau de impozite, colecţii de legi, informaţii politice şi militare, aspecte legate de schimburile comerciale, conflicte, toate redactate în limba română [Mărcuş, 1975], acestea oferă un material reprezentativ şi valoros atât din punct de vedere lingvistic, cât şi pentru evidenţierea raporturilor sociale din epocă. De altfel, această observaţie a fost formulată şi de Giorge Pascu, care nota că documentele din secolul al XVI-lea, inclusiv scrisorile, nu impresionează ca număr, ci prin faptul că sunt foarte interesante. În susţinerea acestei observaţii, autorul invocă şi câteva remarci notate de Nicolae Iorga într-una dintre scrisorile din Arhivele Bistriţei, numerotată cu nr. 1: „această *curioasă* scrisoare, a cărei limbă e un amestec de vechime (întâlnim rotacismul) şi de *corupţie*, e scrisă într-o întinsoare, cu litere, de o formă neobişnuită, care samănă cu a documentelor slave din Galiţia, în secolul al XIV-lea sau al XV-lea." [Pascu, 1921: 4]

Relativ la modalitatea de textualizare, se remarcă faptul că, în general, se exersează un anumit tipar, care cuprinde: **protocolul iniţial**, în care regăsim *invocaţia simbolică (verbală), intitulaţia, adresa, salutaţia*; **contextul**, care cuprinde *notificaţia, expoziţia, dispoziţia, clauza prohibitivă, sancţiunea, coroboraţia*; **protocolul final**, cu *urarea finală, data (indică locul şi timpul), semnele de validare (iscăliturile şi pecetea)* [Chivu 1979: pp. 35-47].

Protocolul iniţial cuprinde informaţii referitoare la adresă, în care sunt precizate numele, titulatura destinatarului şi este formulat salutul. În scrisorile publicate de Alexandru Rosetti, *invocaţia* este reprezentată, după cum menţionează autorul, de crucea simplă, care apare aproape în toate scrisorile, mai puţin în numerele 12, 13, 14, 18, 25, 28, 38 şi 48[1]. În scrisorile analizate (publice şi private) publicate de Nicolae Iorga, aceasta apare în câteva dintre textele analizate de noi, care aparţin începutului de secol XVI (MDCCCLXXXVII, MDCCLIX, MDCCXXXIV, MDCCXXXIII, MDCXLVI, MDCX, MDCIV ş.a), dar şi în scrisorile din secolul al XVII-lea (MMDCCCCXLI, MMDCCCXXXVIII). În ceea ce priveşte *intitulaţia*, aceasta aduce precizări referitoare la semnatarul scrisorii, cu indicaţii referitoare la numele, eventual persoanele asociate celui care redactează scrisoarea, şi detalii referitoare la locaţia de unde este trimisă. În textele publicate de Rosetti, *subscripţia* este scrisă mai ales în vechea slavă, uneori poate să şi lipsească (31, 33, 37 şi 39), în timp ce, în scrisorile publicate de Nicolae Iorga, aceasta poate fi scrisă în vechea slavă (MDCIV) sau în latină (MDCVII, MDCXLII, MDCLXVII, MDCLXVIII, MDCLXIX, MDCLXXIII, MDCLXXI, MDCLXXII, MDCLXXXVI ş.a). În ceea ce priveşte debutul scrisorilor, acestea încep, după cum nota Rosetti în scrisorile publicate, cu adverbe: *adecă* (14, 19, 21), pronumele relativ *cine*, pronumele personal *noi*, formule solemne, pe care le întâlnim şi în scrisorile publicate de Nicolae Iorga: *Dumnezeu să vă miluiască cu mult bine* (MDCCLII), *Sănătate şi viaţă Măriei Tale* (MMDCCCCXLV), *mă închin cu sănătate* (MMDCLXXXVII), *cinstit al nostru de tot bine voitor şi bun prietin* [...] *sănătate şi toate fericirile bune* (MMDCCCXLI), *Dumnezeu să te binecuvânteze cu multe lucruri* (MDCLXVII), *Dumnezeu să te binecuvinteze cu mult bine şi noroc* (MDCCIII) etc. În cazul particular al scrisorilor dintre feţele bisericeşti, apar termeni specifici discursului religios: *smeritul preot*,

[1] Am păstrat numerotarea scrisorilor propusă de Alexandru Rosetti şi de Nicolae Iorga.

BDD-A30996 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:01:58 UTC)

scriem pace şi multă sănătate (MDCCCLXXXVII). Tot în protocolul iniţial este notată şi adresa, dar aceasta nu este precizată de fiecare dată în corespondenţa analizată.

Contextul este introdus printr-un adverb (*acmu*, *altă* – adverbializat, cu sensul „în altă ordine de idei"), locuţiune adverbială (*către aceea, după aceea*, *după aceasta*), urmate de formula specifică *notificaţiei „dăm de ştire"* (MDCLI, MDCCIII, MMDCXXXIII, MMDCCCCXLV, 1, 10, 11, 12 ş.a.). În ceea ce priveşte prezentarea evenimentelor (*naraţia*), aceasta poate să se confunde, după cum remarca Rosetti, cu *dispoziţia* şi debutează prin conjuncţii specifice. Se observă frecvent în conţinutul corespondenţei publicate de Rosetti faptul că, în situaţia unor cuvinte care se repetă frecvent, apar redaţi mulţi termeni slavi, situaţie în care se află şi *salutaţia*, notată de dieci, care învăţaseră pe dinafară, după cum nota Rosettti, în *Introducere*, frazele stereotipe din limba slavă (MDCIV, MDCX, MDCXLVII.

Protocolul final conţine *urarea finală* urmată de cuvintele *adevăr* şi *amin*, timpul şi locul în care a fost redactată, şi aşa-numitele *semne ale validării*, respectiv semnătura, cu precizarea că aceasta apare destul de rar în materialele investigate (MDCCVII). Multe dintre scrisori conţin şi un post-scriptum, care poate fi notat pe o foaie separată (33), fiind precedat de cruce, în cele mai multe situaţii. Adresa este scrisă în limba slavă (MDCIV, MDCX, MDCXLVII ş.a) sau în limba latină (MDCVII, MDCLIV, MDCLXVIII, MDCLXXIII, MDCLXXI, MDCLXXXVI ş.a.) şi este însoţită de formule specifice: *sănătate şi multă închinăciune domnilor den Bistriţa* (19), *să fie sănătate de la Domnul* (MDCIV), *să te ţină Dumnezeu în multă sănătate* (MDCXLII), *Să dea Dumnezeu să fiţi sănătoşi* (MDCXLVI), *Dumnezeu să vă ţie* (MDCCIII) etc. Tot aici sunt aplicate peceţile, iar în locul lor se folosesc, după menţiunile lui Rosetti, pietrele sculptate sau monezi.

În ceea ce priveşte *registrul de utilizare* a limbii, am remarcat faptul că cel mai bine reprezentată este categoria scrisorilor publice redactate în „*stilul simplu*" şi *în* „*stilul moderat*", în care discursul este caracterizat prin claritate, atenţia faţă de expresie, eleganţa discursului, lipsa cel mai adesea a ornamentelor stilistice. Fie că vorbim de scrisori emise de dregători, de membri ai cancelariilor domneşti, de corespondenţa administrativ-juridică, aceasta este tributară modelului slavon, care se va transforma în jurul secolului al XVII-lea într-o marcă a solemnităţii şi o modalitate de simplificare a actului redactării [Morcov, Milică, 2016: 14]. În cazul corespondenţei comerciale, aceasta face apel mai ales la formule standardizate, iar solemnitatea este punctată foarte rar cu note de subiectivitate, după cum ilustrează textul de mai jos:

> „Dima, Portar de Suceava, către Bistriţeni, pentru nişte cuie de şindrilă.
>
> Eu, Dima, Portar de cetatea Suceavei, scriem multă pace şi sănătate de la D[u]mn[e]dzău la bun priiatenul Mării Sale Domnul nostru şi al nostru, la dumialui marele birău de Bistriţă şi la toţ domnii de acolo, să fiţi dumile voastre sănătoşi şi veasel[i], cu toţ oamenii dumilor voastre. Altă, dăm stir[e] dumi[t]al[e] fratele nostrum, mai mare birău de Bistriţă, c-am trimis cest neguţător den ţara noastră cu ban[i] gata, a Mării Sale Domnul nostrum, tot lei, să cumpere cue de şindile de raba cetăţii. Ce vă pohtim pre dumiata să fac dumnata pentru voia Mării Sale Domnu nostrum, să fie cumpărătura cum au fost den'tăi, căte trei mii la un leu bătut, să cumpere noaâdzec de mii de cue, iar căndu au venit al doile răndu, el le-au cumpărat mai scumpe, pentru că Măriia Sa Domnu nostru au dat tot lei bătuţ, cene au venit la cue, el au adus de alti bani: pentr'acea s-au luat mai scumpe. Acmu dă[m] stir[e] d[u]mn[i]tal[e] c-am trimis tot lei bătuţ; ce ne rugăm d[u]m[i]tal[e] să fac d[u]mn[ea]ta pentru voia Mării Sale Domnul nostru, să se cumpere trei mii de cue la un leu bătut, noaâdzec de mii. Şi să fac d[u]mn[ea]ta scrierea d[u]m[i]tale la noi cestui neguţător, cum s-au cumpărat, să aibă credinţa dumitale la noi. Iar pentru ce vei fac[e] d[u]mn[ea]ta

BDD-A30996 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:01:58 UTC)

prentru voia Mării Sale Domnu nostru, mai multu vom avea a sluj[i] treabel[e] d[u]m[i]tal[e], ce vei pohti, d[u]mn[ea]ta de la noi. Dăruia[s]ca m[i]lost[i]vul D[u]mn[e]adzău să fii d[u]mn[ea]ta sănătos şi veasel cu toată casa d[u]m[i]ta[le], şi sa fii d[u]mn[ea]ta bun frate cu toată i[ni]ma d[u]m[i]tl[e]. Să fii d[u]mn[ea]ta sănătos.

Întru măna dumisale birăului de Bistriţă cu cinste să dea." [MDCX: 11-12]

Spaţiul comunicării private este caracterizat prin mărci specifice stilului familiar, cu păstrarea anumitor convenţii, prin actualizarea funcţiei emotive sau a celei fatice, eventual cu interferarea altor stiluri (de exemplu a „stilului umil") [Dumistrăcel, 2006: 75-76]. Emitenţii aparţin categoriei oamenilor simpli, iar „reuşita demersului lor interactiv este de cele mai multe ori condiţionată de intervenţia scribilor." [Morcov, Milică, 2016: 1]

În ceea ce priveşte particularităţile la diferite niveluri ale limbii, am remarcat următoarele:

La nivel **fonetic**:

- africata *dz* şi fricativa *z* alternează: *Nu ştimu ce va da Dumnâdzău acmu* – MMDCCCCXLVI, *Cu grabă zua şi nopte* (MMDCCCCXLV); *pohtimu pre dumieavostrâ să nu creadeţi menciunile orecui, de dzâceea câ nu simutem cu credinţă direaptâ* - MMDCCCCXLVI), *Măriia sa Dcrai au slobodzitu* – 32.
- *u* era prezent la finalul multor cuvinte, mai ales în cele în care era etimologic şi mai ales postconsonantic, situaţie remarcată de Timotei Cipariu în toate textele vechi [Rosetti 1968: 697]: *că l-au prinsu* (3), *a, luat 110 tĕncure de postavu roşiu (6), eu m'amu rugatu* (8), *iară Petre Şorta, el iaste mortu* (49), *ai trimis la noi, tot pe rându* (40).
- africata *ğ* în locul fricativei *j*: *giupâne* (*Cinstit dumneata giupâne Oler Frenţi* – MMDCCCCXXXVIII); *ğos* – 16; *anume ğudele şi Cozma şi Macsin crainicul – 30; ačastă credinţă şi ačest ğurământu – 36*.
- alterarea labialelor şi a labiodentalelor, în sensul palatalizării lor, înaintea lui *i, ie*[2]: *her* pentru *fier* (*picioarile mele 15 ocă de her* – MMDCCCCXXXVIII); *Să himu, n-am putea hi noi* (MMDCCCCXLVI); *giurâmu să himu priiatini* (MMDCCCXLVI);
- *f* este înlocuit cu *v*: *Să* ***avle*** *ačasta puţână – 14; să* ***nefoiţi*** *să mă scoteţi – 8*, mărturisâscѫ cu suvletu – 25.
- rotacizarea lui *n* intervocalic în *r*, în cuvintele de origine latină (*Čire ѫste pan Pogan* – 2), *oameri* (*ačei oameri ai mei* – 54), *cū oamerii miei* – 30.
- păstrarea unor forme etimologice (*căni*): *să vă păzіţ de neşte căni* – 27.

La nivel **morfologic**, am remarcat următoarele trăsături:

Substantivele feminine aveau pluralul în *-e* şi în *-i*: *mâni* (*de mânile furioasei ţerănimi* – MMMCCCXLI); *potice* (*Că ei ştiu toate poticele şi şed în pădure* – MMDCCCCXLV); *menciuni* (*pohtimu pre dumieavostrâ să nu creadeţi menciunile orecui, de dzâceea câ nu simutem cu credinţă direaptâ*– MMDCCCCXLVI); *veşti* (*să ne înştiinţaţi cam ce veşti aveţi de fapt din Moldova*). Unele dintre substantive cunosc, la singular, alternanţe în radical: *ţerii* (*să pătrundă în marginile ţerii – MMMCCCXLI*) sau se folosesc în variaţie liberă: *multâ sinâtate* – 30, *scriem multă pace şi sănătaate* – 29, *pace şi sânătate* – 52, *multă sănătate* – 21, *sănătate şi bună pace* – 15, *sârâtate* – 10. Există şi cazuri în care pluralul se realizează cu desinenţa *-e* (*trebele – am tremes doi cai cu trĕbele mănăstiriei – 29).*

[2] Fenomenul este rar întâlnit în secolul al XVI-lea şi este explicat de Ovid Densusianu, în *Istoria limbii române*, vol. II, p. 74, prin concesiile fonetismului dialectal.

BDD-A30996 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:01:58 UTC)

Substantivele masculine aveau pluralul în *-i*: *oameni* (*cu toţ oamenii voştri* – 1), *fečorii noştri* (5), *tălhari* – 15, *fraţi* – 17, *domnii* – 17, *vamăşi* – 23,

Substantivele neutre formau pluralul în *-uri*: *năcazurile* (*chiar între năcazurile noastre* – MMMCCCXLI).

Pentru categoria cazului, reţinem că genitiv-dativul la substantivele feminine comune care au *-ă* sau *-e* la nominativ-acuzativ, în forma articulată, se exprimă prin desinenţa *-e-/-i-* + articolul hotărât *-i* şi prin prezenţa morfemului *-ei*: *mârireei domnii sale* – 1sau în *-iei*: *moltă sănătate părinteloi m(eu Spi)r(i)don şi maičiei mĕle Costandeei* (8); *că am trimis doi cai cu trebile mănăstiriei* – 29. Se observă, de asemenea, faptul că în această perioadă genitivul se poate exprima analitic cu prepoziţia *dela* + *substantiv* cu formă de nominativ-acuzativ: *cu milă dela Dumnedzău – 39*. Pentru substantivele proprii, se păstrează aceeaşi modalitate de formare a genitiv-dativului, respectiv în *-eei* (*Bistriţeei – biroului de četatĕ Bistriţeei* – 50), *aest cap de ţară a Mulduvei – 31* sau cu ajutorul prepoziţiei *de*, specifică limbii române vechi: *data la măna Mării sale birăului de Bistriţa – 48* sau *birăului de Bistriţi* – 49, *birăului de Bistreţ* – 42, 38, *birăul de Bistreţe* – 37, *birăul de Bistriţă* – 36, *byrăul de Bystryţâ* – 30.

Articolul hotărât proclitic avea la geniv-dativ forma *-lui* (pentru masculine), atât la substantivele comune, cât şi la cele proprii [Pană-Dindelegan, 2016: 74]: *sosirea lui Gheorghe Mai*(MMDCCCLIII), *cu ajutorul lui Dumnezeu* (MMMCCCXLI), *de să hrănescu în ţara lui Vodă*(MDCXLVII), *prinderealui Alexandru-Vodă* (MDCCXXXII), *cât şi pe soţia lui Korecki* (MDCCXXXII), *Tot aceasta a spus-o lui Francisc Demien şi lui Hagi-Iusuf-Aga* (MDCCLXXXIV).

Flexiunea ***adjectivului*** este, în linii mari, ca cea a substantivului şi are forme apropiate de cele pe care le întâlnim astăzi: *ca după aceia cu puteri nouă să se năpustească asupra noastră ca un potop răpede* (MMMCCCXLI); *mulută sânătate alui nostrum duluce pârinte* (MMDCCCCXLVI), *de dzâceea câ nu simutem cu credinţă direaptâ*– MMDCCCCXLVI). Se observă, de asemenea, că rostirea dură a consoanei din radical conduce la căderea lui [-i]: *Şi să fiţ sănătoş* – 12. Relativ la gradele de comparaţie, se observă formarea superlativului cu *forte* (<*fortis*): *să fie forte tare* – 37.

Pronumele nu se îndepărtează foarte mult de formele pe care le întâlnim astăzi, cu următoarele precizări:

Paradigma pronumelui personal are, pentru această perioadă, atât forme care s-au fixat în limbă: *Scris-am eu, Bade stolnicul* – 6; *scris-am adecâ noi* – 5; *ne rugăm domnilor voastre* – 3, cât şi forme oscilante*: se daţ noao a şti de toate* – 1, *de la mene* – 25, *De aiasta dâm ştire dumiilor vostre* (MMDCCCCXLVI), *Io am fostu akumu* – MMDCLXXXVII. Pronumele personal de persoana a III-a îl păstra pe *–u* la final: *elu a mărsu de nevoe* – 3.

Pronumele *de politeţe* a apărut, după George Ivănescu, în secolul al XV-lea şi cunoaşte pentru perioada în discuţie mai multe forme, care erau urmate de persoane diferite ale verbului: *dumn[e]ta, dum[i]tale, dumn[i]tale, dumnealui, dumilorvoastre* (MMDCCCCXXXVIII); *de-aiasta dăm dumnilevostre* (MDCCXXXIV); *dumnalui Samoil Bid, birău dumnata n'ai scris, am văzut dumniata ai carte* (MMDCCCCXLI); *dumiiavo[s]trâ, dumieavostrâ* (MMDCCCCXLVI), *şi la tot sfatul Mărie tale – 29*.

Pronumelui demonstrativ circulă în forme apropiate de cele pe care le folosim astăzi: *de-aiasta dăm dumnilevostre* (MDCCXXXIV), *De aiasta dâm ştire dumiilor vostre* (MMDCCCCXLVI), *face aiesta traba* (MMDCLXXXVII), *să vă gâsească aciastâ poţinea scrisore a noastră* – MMDCCCCXLVI; *ceialalţi (pe ceialalţi, pe unii i-au tăiat, pe alţii i-au pus pe fugă* – MDCCXXXII), *aest cap de ţară* – 31. Se observă, de asemenea, şi existenţa unor forme cu afereză: *ceasta*: *Častă carte* (5), iar formele populare *ala, aia* nu au fost identificate în materialul analizat.

BDD-A30996 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:01:58 UTC)

Pronumele relativ *care* prezintă varianta *cari* (*cu pritenii noștri, cari, precum am înțeles, acum țin partea dreaptă* – MMMCCCXLI); *v-ați încredințat d-voastră de grija țerii noastre, pe care o am avut; nu numai cu pedestrașii pe cari îi țineați* – MMDCCCCXLV). Există şi situaţii în care acesta nu realizează acordul: *dragostea de patrie care ați arătat-o către patria noastră și până acuma* – MMMCCCXLI). Nu am identificat în textele analizate articularea pronumelui relative *care*.

Pronumele nehotărât circula în această perioadă în forme care se fixaseră în limbă: *dac'oi vini, voi dă banii toț înapoi* (MMDCCCCXXXVIII), *ei au adus de alți bani* – 22, *cu dzisa tutoror* – 20.

Pronumele negativ avea, în unele cazuri, forma apropiată de etimon: *nice o nevoe* – MDCXLVII; *nemica* (*ce-au grăit, nemica nu crezi dumnata* – MMDCCCCXLI). Forma *nimeni* apare rotacizată: *nemârui* (*au da toile nemâruie* – 54).

Verbul continuă tendinţa de regularizare a sistemului şi forma de organizare din perioada anterioară. Astfel, în privinţa modurilor personale, se remarcă faptul că acestea continuă, în general, formele etimologice. Există însă şi situaţii în care unele verbe apăreau cu sufix, iar astăzi se folosesc fără acesta (*trebuiescu*): *împreună și cu legăturile de fiere ce trebuescu, și limba* (MMDCCCLIII). Conjunctivul se forma cu ajutorul conjuncţiei *să: să staț pentru mine* (MMDCCCCXXXXVIII), *să vă facă știre și să viniț unul la dumnealui căpitanul Ghiorghie* (MMDCCCCXXXVIII). De asemenea, există multe forme în care *–u* final nu era încă amuţit: *vinu, giurâmu* (*că-i veaste rea și vinu Leașii fârâ greș, și giurâmu noi cu totă credința* – MMDCCCCXLVI); *unde mărgu și cum le iaste voe* – 27, *Să himu, n-am putea hi noi* (MMDCCCCXLVI); *giurâmu să himu priiatini* (MMDCCCXLVI); *Acmu mi să jeluescu neguțătorii că nu pot înbla* (MDCXLVII). Timpurile compuse se formau cu ajutorul auxiliarelor *a fi*, *a avea, a voi, a vrea* urmate de verbul de conjugat la participiu sau la gerunziu (*să hii făcând cu vântu – MMDCCCCXLI*), *eu amu spos* – 8, *noi vrem trimite la domnĕvoastră* – 3, *că domnĕvoastră unde veți trimite la trĕbă – 3*).

Părţile neflexibile

Adverbul cunoaşte atât forme simple, latineşti, care se fixaseră în limbă în forma pe care o întâlnim şi astăzi, precum şi forme compuse, neaglutinate, care prezentau fluctuaţii de grafie: *de mai inte* (*iar de mai inte, i-au bătut Moldoveanii* – MDCCXXXIV); adverbele *acum, acolo* circulau în formele *akumu*, *akolo* (*Io am fostu akumu ko omul vostru* – MMDCLXXXVII); *dimpreună* are forma *depreună* (*și depreună cu tot Sfatul Mării Tale și Măriilor Voastre, domni, în știre – MMDCCCCXLV)*; *Nu știmu ce va da Dumnâdzău acmu* – MMDCCCCXLVI; *nice odată* este neaglutinat (*n-am putea hi noi de-aceia omeni nice odată – MMDCCCCXLVI)*; *vre-o* este neaglutinat, notat diferit (*Măria Sa Craiul nostru, în vre-o câteva scrisori trimise mie* – MDCCLXXXIV), fie *ca să nu pâțim vr'o pagubă (1)*; *necăiure* pentru *nicăieri* (*necăiure pre apropre*) – 42. Adverbul *mâne* apare în formă etimologică, fără epenteză: *mâne* (*de aceia mâne și plecăm după planul care l-am făcut* – MMMCCCXLI). În ceea ce priveşte formarea gradelor de comparaţie, se observă formarea superlativului cu *forte* (*<fortis*): *forte rugăm Mării tale – 16*.

Conjuncțiile şi locuţiunile conjuncţionale sunt puţine la număr, unele dintre ele şi-au consolidat statutul, iar altele circulă în variaţie liberă: *dĕčі* – 46, *dеč* (*dеč te rog* – 48), *dĕčіі – 16*.

Prepoziția a suferit modificări în această perioadă faţă de cea precedentă [Moldoveanu, Bilauca, 2015] şi se prezenta astfel în textele analizate: prepoziţia compusă *de la* este scrisă legat: *pe care dela dumneavoastră le luăm în nume de bine – MDCCXXV*; *pentru suma de ban ice avea să iea dela dânsul Corciuleț – MMDCCCCXLVI);* prepoziția *sub* apare cu forma *supt* (*o țin căpeteniile și rândurile nobile ale comitatului supt conducerea ilustrului G. U.* (MMMCCCXLI), *pentru* circulă în forma *prentru* (*și prentru voia nostră să nu să opreascâ bucatele acelui cinstitu părinte* – MDCCXXXIII); *de* „din cauza" – *că nu pot înbla de furi și de tălhari* –

BDD-A30996 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:01:58 UTC)

MDCXLVII; *den* pentru *din* – *au cumpărat iapă den târgu den Niamţu* – MDCXLVIII; *di pre noi* faţă de *despre*: *Di pre noi nemutată dragoste va fi* – MMDCCCCXLI; apare *pin* pentru *prin: răşchiraţ pin pădurea şi pin groş* – MMDCCCCXLV.

Cea mai cunoscută inovaţie a fost, pentru această perioadă, prepoziţia *pre*, care a fost utilizată ca morfem de acuzativ al substantivului sau substitutului acestuia. De altfel, O. Densusianu [Densusianu, 1961: 240] nota că aceasta se întrebuinţa consecvent înainte de sec. al XVI-lea şi indica, potrivit Floricăi Dimitrescu, mai multe sensuri (temporal, local, poate indica direcţia ş.a.) actualizate şi în exemplele analizate: *Pohtim pre dumneata întro tot priitişugul*, *pohtimu pre dumieavostrâ* (MMDCCCCXLVI; *iar Turcii fac podur[i] mereae pre Dunare, pre trei locur[i]*(MDCCXXXIV), *Di pre noi nemutată dragoste va fi* (MMDCCCCXLI); *şi cu alţii če au pre noi* – 5.

În privinţa inventarului lexical, se observă faptul că este foarte variat şi aparţine multor domenii de activitate, în care regăsim: arhaisme, regionalisme, cuvinte care cunoşteau alte sensuri decât cele actualizate astăzi şi care nu se vor mai înregistra în secolele următoare. De exemplu, *fişpan* „prefect" (*ilustrul domn fişpan de nevoie* – MMMCCCXLI), *calabalâc* „obiecte felurite în dezordine" (*pentru cai şi sosirea regelui Sobieski la Suceava, cu „calabalâc mare"* – MMDCLXXXVII); *fonogiu* „primar de sat" (a scoate nişte bani de către „fonogiu" – MMDCCCLII); *felelui* (*Cine poate felelui pentru dănşii*? – MMDCCCCXLV); *groş* „monedă de argint care a circulat în ţările Europei de mijloc şi de vest, inclusiv în Moldova" (răschiraţ prin pădure şi prin groş – MMDCCCCXLV); *joldu* „soldă, leafă" (*şi încă datoriu cu mult joldu* - MMDCCCCXLV); *volast* (*să-m trimiteţ cum mai curând volast înnapoi* – MMDCCCXLV), *ghenarariu* „prima lună a anului" (*că ştiţ Măriile Voastre cum au lăsat ghenarariul* – MMDCCCXLV); *mirşag* „situaţie" (*noi vomu da ştire domnilor vostre în totâ vreamia* – MMDCCCCXLVI); *râmători* „porc mistreţ" (*cerând a I se trimite acolo oameni după râmători* – MMCCCLXXXVIII); *chelşug* „cheltuială" (*despre chelşugul păgubit de Atanasie episcopal* – MDCCXXXIII), *pozvoli* „a permite" (*şi nic cum nu n'au pozvolit* - MMDCCCCXLI), *părgar* „orăşean"– 35, *bolgariu* „piele rusească" (*optudzeči de piei de capră şi doasprădzéče bolgarii*) – 48, *cap* „margine" (*aest cap de margine a Muldovei*) – 31, *fulău* „necinstit" (*dăm ştire domnilōr voastre că sămtu ōameni buni şi derepţi…nu sămtu fulâi*) – 19, *custa* „a trăi" (*şi să te custe dumnezâu)* – 28, *fârtai* „sfert" – 7.

Consideraţii finale

Analiza, din perspectiva modalităţilor de textualizare şi a trăsăturilor limbii la diferite niveluri, a evidenţiat următoarele aspecte: din punctul de vedere al structurării scrisorilor se observă că, în general, se exersează un anumit tipar, tributar modelului slavon, în care recunoaştem mărci specifice mai ales ale „stilului simplu" şi ale „stilului moderat", mai puţin ale „stilului înalt". În ceea ce priveşte studiul limbii, se observă tendinţa de regularizare a sistemului, fapt care poate fi urmărit atât prin formele fixate deja în limbă pentru perioada în discuţie, cât şi prin fluctuaţiile pe care le cunoşteau în epocă, care se vor solda cu noi modalităţi de marcare a diferitelor categorii.

BDD-A30996 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:01:58 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Chivu, 1979: Gheorghe Chivu et alii, *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979.

Densusianu, 1961: Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II. Secolul al XVI-lea, ediție îngrijită de J. Byck, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961.

Dimitrescu, 1978: Florica Dimitrescu, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.

Dumistrăcel, 2006: Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Editura Institutul European, 2006.

Guruianu, 2005: V. Guruianu, *Sintaxa textelor româneşti originale din secolul al XVI-lea. Sintaxa propoziţiei,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2005.

Matei, 1976: Alexandru Matei, *Arhiva orașului Bistrița – sursă importantă pentru cercetarea relațiilor dintre Transilvania și Moldova*, disponibil la adresele: www.cimec.ro şi https://www.academia.edu/6266149/A._Matei_-_Arhiva_ora%C5%9Fului_Bistri%C5%A3a_surs%C4%83_important%C4%83_pentru_cercetarea_rela%C5%A3iilor_dintre_Transilvania_%C5%9Fi_Moldova

Mărcuş, 1975: Lucia Mărcuş, *Scrisori românești din arhivele Bistriței*, disponibil la adresele: www.cimec.ro şi https://www.academia.edu/11073142/M%C4%82RCU%C5%9E_-_Scrisori_rom%C3%A2ne%C5%9Fti_din_arhivele_Bistri%C5%A3ei

MDCX, *Bistrița, Arhiva Orașului, publicată și în Documentele Bistriței*, vol. I, no XIV, pp. 11-12.

Moldoveanu, Bilauca, 2015: Gheorghe Moldoveanu, Monica Bilauca, *Evoluția limbii române de la origini până în secolul al XV-lea*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, 2015.

Morcov, Milică, 2016: Gabriela-Iuliana Morcov și Ioan Milică, „Scrisul epistolar românesc: o perspectivă cultural-retorică (II)", în „Diacronia", 1 august 2016, disponibil la adresa: http://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/4/A51/ro/pdf

Pană-Dindelegan, Gabriela, 2016: Gabriela Pană-Dindelegan „Gramatica „animatului" în limba română – cu raportare la perioada veche", în „Limba română", LXV (1), 2016, Bucureşti, Editura Academiei.

Pascu, 1921: Giorge Pascu, *Istoriea literaturii și limbii române din secolul al XVI-lea*, București, Casa Românească, 1921.

Rosetti, 1944: Alexandru Rosetti, *Scrisori românești din Arhivele Bistriței (1592-1638)*, publicate de Al. Rosetti, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1944.

Rosetti, 1968: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea,* Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968.

BDD-A30996 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 00:01:58 UTC)